

Fresta Kyrka Rapport 2014:12

**Antikvarisk medverkan vid invändig
restaurering i sakristian i Fresta kyrka**

Fresta socken,
Upplands-Väsby kommun,
Uppland.

Hedvig Bellberg
Bebyggelseantikvarie

FRESTA KYRKA

Antikvarisk medverkan vid invändig restaurering i
sakristian i Fresta kyrka,
Fresta socken, Upplands-Väsby kommun, Uppland

Hedvig Bellberg
Bebyggelseantikvarie

Fig.1. Vänster sida. Norrväggen med
krucifix i Sakristian efter sanering.
LP_2014_00074.

INNEHÅLL

Administrativa uppgifter	6
Sammanfattning av utförda åtgärder	7
Byggnadshistorik med relevans för ärendet	7
Utförda åtgärder	8
Status	8
Omfång	8
Inventarier	8
Väggar, valv och golv samt tunga inventarier	13
Skadebild	14
Avvikelser från arbetshandlingar	15
Iakttagelser under konserveringsarbetena	15
Kulturhistorisk bedömning av utförda åtgärder	15
Övriga handlingar med relevans för ärendet	15

Administrativa uppgifter

Objekt:	Fresta kyrka, Sakristia med föremål
Socken:	Fresta
Kommun:	Upplands-Väsby
Landskap:	Uppland
Arbetshandlingar:	<i>Åtgärdsprogram</i> , konservering och rengöring av inventarier, Pictor målerikonservering AB, sept. 2013. <i>Rapport över åtgärder</i> , mögelsanering i sakristian, Pictor målerikonservering AB, mars 2014
Länsstyrelsens beslut:	dnr 4331-35770-2013
Länsmuseets diarienummer:	2014:037
Byggherre/beställare:	Fresta församling
Entreprenör:	Pictor Målerikonservering AB, Maria Ihrsén och medarbetare, konservatorerna Tove Nyhlén och Sophie Ulvestam
Antikvarisk medverkan:	Stockholms läns museum genom Hedvig Bellberg
Genomförandetid:	2014-03 – 2014-04
Antikvarisk slutbesiktning:	2014-04-10

Sammanfattning av utförda åtgärder

I den första etappen av en genomgripande restaurering och konservering av Fresta kyrkas interiör, har sakristians väggar och valv, dess fasta inredning och lösa föremål rengjorts av konservator.

Byggnadshistorik med relevans för ärendet

Fresta kyrka är en salskyrka som började uppföras på 1200-talets första hälft. Kyrkan ersatte förmodligen en tidigare träkyrka på platsen. På 1400-talet tillkom valvet över långhuset samt ett vapenhus. Kyrkan restaurerades kraftigt i sin helhet sista gången 1776, varpå kyrkan till övervägande del fick sitt nuvarande utseende. Tornet tillkom, skalmurar murades kring det tidigare smala koret, vapenhuset revs och ersattes med en ingång via tornet, och orgelläktaren, altarpopsatsen och predikstolen tillkom. Invändigt restaurerades kyrkan också genomgripande 1934. Från denna restaurering, tillsammans med 1700-talets restaurering, syns i dagens kyrkorum en sammanhängande klassicistisk stil med bl.a. slutna bänkkvarter.

Kyrkan är orienterad i öst-västlig riktning, med torn i väster. Kyrkans långhus, kor och sakristia är till största delen uppförda i gråsten, medan torn, murpåbyggnader samt dörr- och fönsteromfattningar senare utförts i tegel. Utvändigt är byggnaden grovt putsad i en ljus kulör och tornet har en slätare puts också i en ljus kulör. Invändigt dekorerar väggarna av medeltida muralmålningar, dels i långhuset, dels i koret. Under de 7-9 synliga apostlafiguerna (ursprungligen var de 12 st) som tillkom på väggarna på 1400-talet finns invigningskors målade. Korsen är de allra äldsta målningarna och tillkom i samband med kyrkans invigning. Målningarna var överkalkade mellan 1700-talet och 1900-talet.

Av äldre bevarad inredning märks ett medeltida altarskåp från 1400-talets andra hälft, Kristusfiguren på triumfkrucifixet av samma århundrade samt ett litet processionskrucifix med Kristusfigur från 1200-talet, vilket finns i sakristian.

Fresta kyrkas sakristia är belägen mot norr och förbinds med koret mot insidan. Sakristian ligger låglänt i terrängen, liksom hela den norra sidan av långhuset. Utvändigt är sakristian putsad med grov puts i den ljus gulbeige kulören. Invändigt syns ett kryssvalv, slaget av tegel på 1300-talets första hälft. Väggarna samt valvet är ljus slätputsade, valvribborna är dock målade att efterlikna tegelstenar. Golvet täcks av gammalt stortegel.

Sakristian utgör Fresta kyrkas äldsta byggnadsdel och härstammar från 1200-talets första hälft, dessvärre genomborrades ytterväggen mot väster i sakristian 1991 och förstörde en del medeltida mur.

Enligt uppgift är alla väggar och valv i kyrkan – därmed troligen även de i sakristian – vitkalkade 1910 och 1934. Senare lagningar har också förekommit. Sakristian har lagats efter vittringsskador och bättringskalkats på 2000-talets början. Väggarna och valven i Fresta kyrka är tillsynes putsade med tre putsskikt i ljusa kulörer. Det översta skiktet är utfört med lim- eller kalkfärg.

Fig.2.
Till vänster.
Processionskrucifixet från
1200-talet före rengöring.
LP_2014_00075.

Fig.3.
Höger sida.
Processionskrucifixet från
1200-talet efter rengöring.
LP_2014_00076.

Utförda åtgärder

Status

Inför arbetet konstaterades att sakristians väggar och valv var kraftigt smutsade och mögelpåväxta och den bakomliggande muren framträdde på sina ställen samt det förekom vissa puts-skador på väggarna i sakristian. Mögel fanns också kring fönstret i sakristian. Även sakristians inventarier var mögelangripna, främst de som placerats mot vägg, däribland det medeltida processionskrucifixet från 1200-talet. I övriga kyrkorummets, dvs i långhuset och i koret, påträffades just inget mögel vid konservatorsinventeringen.

Omfång

Samtliga ytor i sakristian, samt föremålen rengjordes. Vid åtgärderna täcktes öppningarna till sakristian helt in i plast, så att inte mögelsporerna skulle skingras och spridas i övriga kyrkorummets.

Inventarier

Samtliga inventarier i sakristian med släta ytor som tålde vatten rengjordes med spritat vatten (75% etanol) och högabsorberande duk. Ett stort väggfast skåp kunde inte lösgöras från sin plats, men all lös inredning i skåpet tog ut och rengjordes och skåpet rengjordes i den omfattning det var möjligt, dock ej på baksidan. All lös inredning flyttades tillfälligt till långhuset efter rengöring. Fönsterglas och lampglas putsades också.

Möblerna blev rengjorda i möjligaste mån. Efter rengöringen av de stoppade möblerna kan det dock hända att de fortfarande bär vissa mögelsporer kvar inuti stoppningen. Textilier tvättades av församlingen, med undantag av det lilla altarbordets antependium, där åtminstone fodret behöver bytas ut. Antependiet tål inte att tvättas i den styrka som krävs för att rengöra tyget från mögelsporer.

Fig.4. Övre bild. En skinnklädd stol i sakristian hade mögelsporer på baksidan. LP_2014_00077.

Fig.5. Nedre vänster bild. Stolsryggen tvättad. LP_2014_00078.

Fig.6. Nedre höger bild. Antependiet till det lilla altaret i sakristian, vars foder var illa angripet av mögelsporer och kunde inte tvättas. LP_2014_00079.

Fig.7. Höger sida. Sakristian innan sanering. LP_2014_00080.

THE
MUSEUM
OF
THE
CITY
OF
NEW
YORK

Fig.9. Övre bilden. Ett fåtal mindre skador fanns i putsen i sakristian. LP_2014_00082.

Fig.10. Nedre bilden. Kryssvalvet efter rengöringen. LP_2014_00083.

Väggar, valv och golv samt tunga inventarier

När all lös inredning sanerats och flyttats till långhuset, med undantag av ett tungt skrivbord, en kista och det redan nämnda textilskåpet, rengjordes väggarna och valvet. De tvättades med akapadsvamp, en konservatorsvamp med suddande effekt, samt mjuk borste. Arbetet påbörjades uppifrån i kryssvalvets mitt och fortsatte sedan nedåt golvet. Hela rummet konservator-dammsögs parallellt med ett H-klassat filter för att fånga upp mögelsporerna direkt under det pågående arbetet. Golvet våttorkades därefter flera gånger.

Fig.8. Vänster sida. Sakristian under sanering.
Ett litet fält på väggen är tvättat. Krucifixets plats
syns tydligt i smutsen på väggen. LP_2014_00081.

Fig.11. Vänster bild. Ingången till sakristian sker genom en dörr genom muren. Avsätserna är diskret tillgänglighetsmarkerade med ljus. LP_2014_00084.

Fig.12. Höger bild. Sakristian efter rengöringen. LP_2014_00085.

Skadebild

Klimatet i sakristian skiljde ut sig från klimatet i långhuset. Sakristians klimat var fuktigare än det i långhuset, vars inventarier snarare visade uttorkningsskador. Viktigt var att torka ut sakristian, då mögelsvampen som satt sig på inventarierna samt väggarna och i valvet endast behöver en relativ luftfuktighet över 60% för att trivas och frodas. Församlingen uppmanas därför att vara försiktig med uppvärmning och nedkylning av rummet, då mögelsvampens tillväxt är som mest gynnsam vid växlingar mellan mycket torrt och mycket fuktigt klimat.

Mögelprover från sakristian sändes på mykologisk analys till IVL, Svenska Miljöinstitutet. Proverna togs på tejp på det medeltida processionskrucifixet samt på väggen i sakristians nordvästra hörn. Mögelsvampen var av typen *Aspergillus* sp, eller kyrkmögel, och intorkad. Dock blir mögelsvampen lätt aktiv igen vid gynnsamma förhållanden. Dessa inträffar särskilt på sensommaren då den relativa luftfuktigheten når högt.

Mögelsvamp av *Aspergillus*-typ innebär främst risk för de inventarier den sätter sig på och den är inte särskilt luftburen. Det är vid hantering av angripna föremål som svampen sprids.

Mätningar av klimatet företas i hela kyrkan under 2014, för att församlingen skall kunna ta ett bättre framtida helhetsgrepp över hur klimatstyrningen skall skötas. Då sakristian ligger låglänt skulle en ny dränering kring byggnadsdelen kunna bli aktuell.

Avvikelser från arbetshandlingar

Inga avvikelser från arbetshandlingarna har noterats. Länsstyrelsens beslut har följts och nivån för konserveringsarbetena var tillfredsställande.

Iakttagelser under konserveringsarbetena

Inför nästa etapp uppmärksammas att det medeltida altarskåpet i långhuset är i akut behov av konservering.

Kulturhistorisk bedömning av utförda åtgärder

Fresta kyrka har synnerligen höga kulturhistoriska värden. Byggnaden är ett medeltida byggnadsverk med spår av flera tidsepokers restaureringsideologier.

Saneringsarbetena i sakristian blev yrkesskickligt utförda, med ett tillfredsställande resultat. Åtgärderna förbättrade tillståndet för sakristians totala inredning.

Klimatet behöver fortfarande tas ett helhetsgrepp om inom en mycket snar framtid. Se rekommendationer på relativ luftfuktighet och temperatur på sidan 3 under punkten *Eftersträvansvärt klimat* i *Rapport över åtgärder*, Pictor Målerikonservering AB i mars 2014.

Övriga handlingar med relevans för ärendet

Länsstyrelsens beslut: dnr 4331-35770-2013 *Åtgärdsprogram* respektive *Rapport över åtgärder*, Pictor Målerikonservering AB, 2013 och 2014 *Analysprotokoll från IVL*, finns som bilaga i *Rapport över åtgärder. Vård- och underhållsplan för Fresta kyrka*. Stockholms byggnadsantikvarier AB 2005. Produktion i samarbete med Krister Berggren Byggkonsult AB och Hidemark & Stintzing arkitekter. Legars, Niss Maria, *Fresta kyrka*. I: *Låt kyrkorna berätta. Kulturhistoriskt skyddade kyrkor i Stockholms stift*. Stockholm 2008 Småskrift *Fresta kyrka*, Inger Wadström, *Upplands kyrkor 167*, red. Bengt Ingmar Kilström 1975. Dokument i Bebyggelseregistret, Riksantikvarieämbetet, *Fresta kyrka, Upplands-Väsby*. Sök. 2014-03.

STOCKHOLMS
LÄNS
MUSEUM

Järnvägsgatan 25, 131 54 NACKA. Tel vx 08-586 194 00, info 08-586 194 01. Fax 08-32 32 72, E-post museet@stockholmslansmuseum.se